

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖІНОЧОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

Мариніна І.

*Наук. керівн. – к.пед.н., доц. Яковишина Т. В.
Рівненський державний гуманітарний університет*

Актуальність проблеми. Потрібно було пройти довгий шлях від найдавніших часів і до сьогодення, щоб здійснити зміни у свідомості суспільства на жіночу проблему. Міф про неспроможність жінки вирішувати важливі суспільні та життєві проблеми, опанувати знання та професійні навички розвіявся як марево. Цьому, зокрема, сприяло зростання соціальної свідомості та технічний прогрес. Гендерна політика сьогодні є досить важливою складовою політичного життя суспільства. Спираючись на позитивні досягнення минулого, вона чітко планує роль та місце жінки у сучасному та майбутньому. Досить важливою умовою гідного становища жінки в суспільстві є її освіта: середня, вища, професійна.

У наш час чоловіки та жінки мають рівні права у здобутті середньої та вищої освіти, навчання в аспірантурі та докторантурі, закріплені в Конституції України та Законі України “Про освіту”. Вони активно реалізують їх. Адже, за статистичними даними, кількість жінок, які отримали вищу освіти в порівнянні з чоловіками значно більша. Але ще декілька століть тому чоловіки займали пріоритетне місце в суспільстві. Вони здобували освіту, займалися наукою, політикою. Жінки ж посідали другорядне місце. Тільки дівчата з заможних сімей мали змогу отримати початкову домашню освіту. Але жінки почали змінювати свої традиційні соціальні ролі-матері, дружини, господарки.

Як слушно зауважує Т. Сухенко, проблемі дослідження історії жіночої освіти в Україні ХХ ст. не приділялось належної уваги, хоча є досить чисельна література, в якій автори торкалися окремих аспектів досліджуваної теми [5].

Звісно, найвагоміший внесок у вивчення історії жіночої освіти в Російській імперії зробила російська дореволюційна історіографія. Проте лише незначна кількість праць торкається питання жіночої освіти на території України. Так, багато відомостей міститься у працях Е. Ліхачової. Це була перша спроба зібрати розрізнені окремі факти з історії жіночої освіти, опублікувати архівні матеріали.

Значний інтерес для вивчення досліджуваної проблеми мають праці О. Піллер В. Роднікова, Н. Зінченко, Л. Соколова, Фелінга. Вони дозволили в загальному плані з'ясувати роль та місце жіночої освіти в історії Російської імперії, ставлення суспільства до жінки та її виховання, природні особливості жіночого світосприйняття.

Цінними для нас стали історичні розвідки про діяльність окремих жіночих закладів в Україні. Це праці В. Александровича, Г. Александровського, Н. Жебилєва, М. Захарченко та інших. Усім їм більшою чи меншою мірою притаманна суб'єктивність у висвітленні подій, що пояснюється передусім тим, що автори цих нарисів були переважно викладачами тих самих закладів, про які вони писали.

Серед сучасних наукових розвідок виділяємо дисертації М. Поліщук “Початкова і середня освіта на Правобережній Україні в 60-70-х роках XIX ст.”, Л. Применко “Проблеми жіночої освіти в національних системах освіти України і Франції (XVIII – перша чверть XX ст.)”, Т. Сухенко, (“Середня жіноча освіта в Україні”), Т. Яковишиної (“Організація педагогічної взаємодії у жіночих середніх закладах Волині як умова соціального становлення жінок (друга половина XIX – початку XX ст.)”).

Професійна жіноча освіта стала предметом наукового вивчення у працях О. Аніщенко (розвиток професійної освіти жінок), Н. Дем'яненко (відомості про педагогічну підготовку жінок), Є. Луценко (розвиток середньої спеціальної освіти), В. Постолатія (розвиток комерційної освіти), К. Шамаєвої (особливості музичної освіти).

Власне, нас цікавить саме проекція історичних аналогій здобуття професійної жіночої освіти на розвиток сучасної системи підготовки вчителів початкових класів. Тому **метою нашої розвідки** стало проведення історичних аналогій та виявлення особливостей у підготовці вчителів сучасної початкової ланки, особливо в світлі утвердження нового Закону «Про освіту».

Виклад матеріалу. Як відомо, систему жіночої освіти становили жіночі гімназії, училища, єпархіальні жіночі школи, професійні початкові й середні навчальні заклади.

Жіноча освіта почала бурхливо розвивається у другій половині XIX століття. Підвищення соціального статусу жіноцтва, його ролі у суспільних процесах, однак представниці “слабкої половини” продовжували займати другорядні позиції. У цей період на необхідність освіти для жінок вказували представники протилежної статі. Київський

губернатор Левашов виступав за відкриття дівочого інституту в Києві, адже на його думку, освіта жінок була більш необхідна, ніж освіта чоловіків.

У системі жіночої освіти на початку ХІХ переважали жіночі навчальні заклади закритого типу, приватні пансіони. На терені України діяло 5 інститутів шляхетних дівчат (у Харкові, Полтаві, Одесі, Керчі, Києві), які належали до найстаріших у Російській імперії [3]. Діяльність інститутів ґрунтувалася на засадах, визначених ще при їх заснуванні. Найголовнішими з них були становий склад учениць і закритий характер їх виховання. Інститути здійснювали поверхове “світське” виховання. Тут навчали французької мови, добрих манер, співу, музики. Кількість цих закладів була зовсім невелика, і навчатися в них мали можливість лише діти заможних батьків.

Зважаючи на ці обставини, виникає думка про відкриту, доступну для всіх верств населення жіночу школу, яка не відривала би дітей від родини, не звільняла батьків від обов’язків щодо виховання власних дітей та давала б професійну освіту жінкам. У 1859 році справу жіночої освіти було зрушено з місця, але населення країни не одразу визнало її необхідність і доцільність. В Херсоні педагогічна рада чоловічої гімназії ще в квітні 1858 року запропонувала створити жіноче училище. Педагоги вирішили викладати безкоштовно. Було здійснено необхідні розрахунки, які передбачали участь у цій справі всього населення міста. Але, хоч пожертвування кожної родини складала лише близько 30 копійок на рік, знайшлися два міських товариства, які відповіли, що погоджуються з тим, що жіноча освіта корисна.

Так, зауважимо, що зацікавленість суспільства в освічених жінках у зв’язку з економічним піднесенням, розвитком виробничих відносин, що формували соціальний запит на освіту населення, зростала, про що засвідчує динаміка зростання кількості жіночих гімназій і прогімназій у губернії на початку ХХ ст.

У дослідженні Т. Яковишиної зазначено, що дискусії про призначення жінки та її ролі у суспільстві, правове становище жінки, жіночу працю, реформування системи виховання і освіти жінок цілком по-сучасному виявляють основні шляхи розв’язання “жіночого питання”, пропоновані представниками різних політичних напрямків. Феміністичні погляди широко обговорювалися на сторінках дореволюційних газет та журналів. Наприклад, журнали “Киевская старина”, “Світло”,

“Педагогический вестник”, “Педагогическая мысль”, які видавалися в Києві, жваво відгукувалися на відкриття нових жіночих навчальних закладів, аналізували труднощі їх становлення, ставлення до них громадськості [6].

Як зазначала Т. Сухенко, окремі відомості з життя жіночих середніх закладів, обговорення деяких аспектів проблеми жіночої освіти можна знайти на сторінках газет, що побачили світ в Україні – “Киевлянин”, “Рада”, “Педагогическая неделя”, у Києві, “Одесский вестник”, “Школьное обозрение” – в Одесі, “Южный край” – у Харкові [5]. Вони публікували оголошення про прийом жінок у навчальні заклади, давали оцінку їхнього матеріального становища, друкували кореспонденції про підготовку до відкриття нових навчальних закладів, про стан навчального процесу в них. Так, автори публікацій журналу “Русская школа” торкалися тих ділянок народного життя, у яких жінки могли найкраще прислужитися самоствердженню народу. Передовсім це були сфери освіти й мистецтва. За час свого розвитку журнал, прислухаючись до нових явищ у педагогіці, друкував статті видатних діячів у галузі науки та практики, у яких були висловлені різні погляди на гендерну освіту дітей. Це праці Х.Алчевської, В.Вахтерова, А.Герда, Є.Звягінцева, О.Лазурського, П.Лєсафта, Т.Лубенця, О.Острогорського, С.Рожественського, Д.Тихомирова та ін. [5].

У дослідженні Т. Яковишиної у структурі процесу гімназійної соціалізації жінок виокремлено такі етапи: початковий (прихід дівчат до жіночої гімназії у підготовчий і перший класи); базовий (другий-сьомий класи); післябазовий (педагогічний клас). Виділення цих етапів зумовлене віковими та освітніми рівнями, хоча й брався до уваги навчально-виховний потенціал закладу [6].

Таким чином, жіноча гімназійна освіта другої половини ХІХ – початку ХХ ст. була сукупністю навчальної інформації, інтелектуальних і практичних умінь та навичок, етичних норм, систематизованих та відібраних із метою забезпечення необхідного рівня соціалізації жінок – адаптації особистості в умовах тогочасного суспільства відповідно до її індивідуальних особливостей та давала їм можливість стати вчительками і забезпечувати собі життя. Для успішної соціалізації дівчат зміст освіти охоплював усе потрібне людині для повноцінного життя у суспільстві, для створення себе. Для цього вона засвоювала всі необхідні знання, світ загальнолюдських цінностей, оволодівала різноманітними прийомами

діяльності, навчалася і стосункам з іншими людьми, відкривала світ власного “Я”.

Кінцевою метою жіночої гімназійної соціалізації на підставі проведеного історико-педагогічного дослідження визначаємо формування готовності молодої жінки стати учасницею відповідної сфери суспільного життя, тобто одержання професії вчительки.

Ідея заснування жіночих курсів належить освітній інтелігенції. 4 жовтня 1878 року були відкриті Київські вищі жіночі курси. Не дивлячись на те, що привілей для випускниць такої установи не передбачалось, курсистки поширювали свої знання через лекцій та спілкування з викладачами. На жіночих курсах серед викладачів були такі відомі вчені та педагоги, як В. Антонович, М. Костомаров, І. Лучицький, С. Реформаторський та багато інших. Створення вищих учбових закладів в умовах відсутності доступу жінок до університетської освіти стало початком прогресивного жіночого руху в розширенні проблеми реалізації права жінки на вищу освіту. Для дівчат духовенства наприкінці XIX відкриваються єпархіальні училища. Необхідні кроки для підняття жіноцтва на належний рівень було зроблено в XX, коли було прийнято Загальну декларацію прав людини (1948) – міжнародний документ, у якому йдеться про рівні можливості жінок і чоловіків. З 1905 по 1918 роки здійснюється регулювання діяльності жіночих навчальних закладів положенням про “Значні помилки приватних жіночих гімназій Міністерства народної освіти”.

Таким чином, жіноча освіта пройшла важкий та тернистий шлях. Педагогічний процес в жіночих навчальних закладах було спрямовано на виховання освічених матерів, турботливих дружин та гарних господарок. З виникненням професійних жіночих закладів наприкінці XIX століття жінки отримали доступ до вивчення спеціальних предметів – бухгалтерії, політичної економії, законодавства та інших. Сучасні жінки не займають другорядні місця. Вони йдуть поруч з чоловіками. Мають право голосу, право здобувати освіту.

Кілька століть тому наші предки ще не мали можливості отримати вищу освіту в себе вдома, тому їхали на студії у Краківський та інші європейські університети. Сьогодні, щоб здобути вищу освіту, не потрібно їхати за кордон. В Україні існує розвинена мережа вищих державних і приватних навчальних закладів, які надають освітні послуги. Мало не

кожна сучасна молода людина здобуває, хоче здобути або ж вже здобула диплом вищого навчального закладу.

В Україні проблема полягає у тому, що на законодавчому рівні права чоловіків та жінок у нас забезпечені. Проте, коли йдеться про рівність можливостей – одразу виникає дуже багато питань. Усі форми гендерної нерівності, які є в Україні, це горизонтально - вертикальна гендерна сегрегація, тобто окремі чоловічі і жіночі професії. Зазвичай, жіночі професії – це професії нижче оплачувані, чоловічі – більш дохідні. Вертикальна сегрегація – це так звана «скляна стеля», такий невидимий, неформальний верхній поріг посад, до якого може дійти жінка. Питання полягає в тому, чому при відсутності формальних перепон, при тому, що жінка зараз може здобувати будь яку освіту, може займатися практично будь-чим, ми все одно маємо традиційну патріархальну систему, в якій жінка – це мати і господиня, а чоловік заробляє гроші і всім керує. Одна з причин такої ситуації – це відтворення гендерних стереотипів і гендерної нерівності у системі освіти.

При вступі у вищий навчальний заклад, ми маємо ситуацію, коли жіночі і чоловічі спеціальності дуже чітко поділені. Звичайно, ніхто не може змусити дівчинку вступати саме на гуманітарні спеціальності, а хлопчиків ніхто особливо не спонукає йти в програмісти чи інженери – це нібито їхнє природне бажання, проте насправді воно сформоване всіма роками виховання і навчання у школі. Сама організація роботи у навчальному закладі вже показує місце чоловіка і жінки у світі. Почнемо з того, що серед керівництва навчальних закладів, серед директорів шкіл, чоловіків близько 35 відсотків, навіть трохи більше, хоча серед вчителів їх всього лише 12-13 відсотків, тобто ми маємо ситуацію, що якщо вже чоловік працює у школі, то він частіше працює керівником, директором, а жінки йому підпорядковані. Немає чоловіків – вчителів початкових класів і майже немає чоловіків-вихователів у дитячих садках. Якщо чоловік щось викладає, то це математика, природничі дисципліни, також фізкультура і трудове навчання.

Така ситуація і складається у вищих навчальних закладах гуманітарного типу. У нашому Рівненському державному гуманітарному університеті на педагогічному факультеті, а саме на спеціальності початкова освіта, навчається дуже мало студентів чоловічої статі, у деяких групах хлопці взагалі відсутні.

Статистичні дані по кількості осіб чоловічої та жіночої статі студентів освітніх рівнів спеціаліст та магістр відображені за допомогою діаграм.

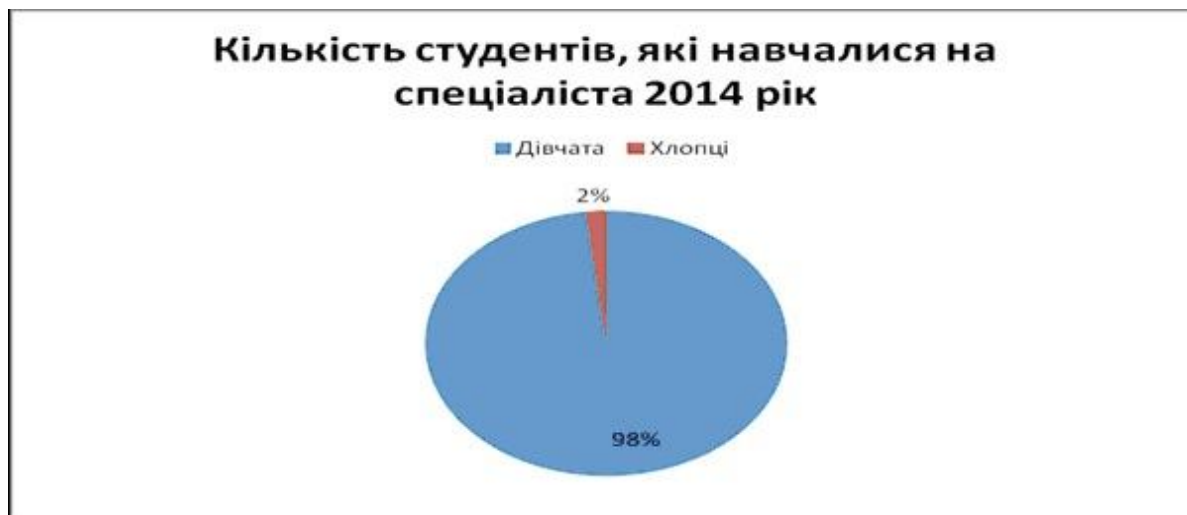

Рис. 1. Кількість студентів (ОКР – спеціаліст), які здобували професію вчителя початкових класів в РДГУ в 2014 році

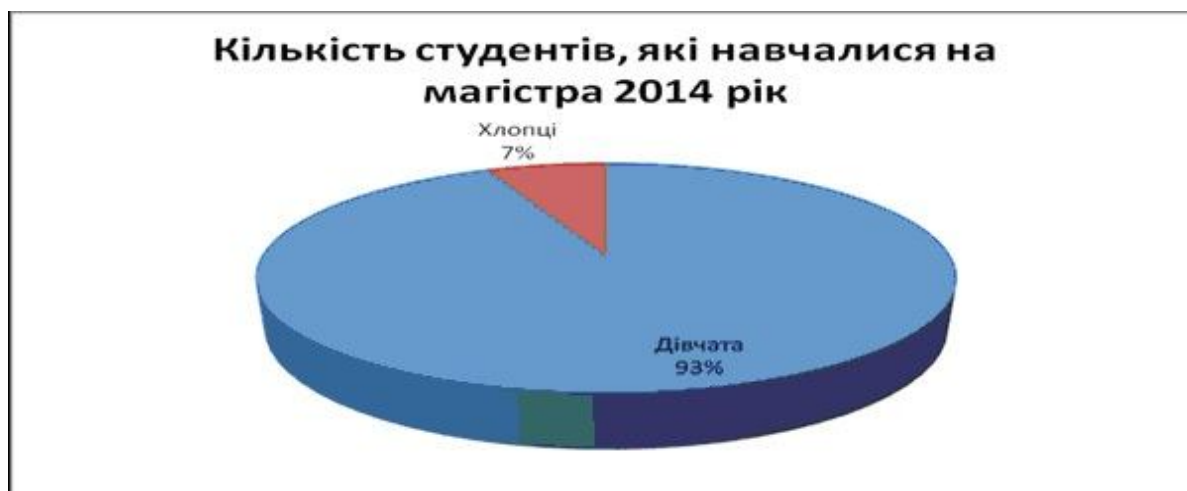

Рис. 2. Кількість студентів (ОКР – магістр), які здобували професію вчителя початкових класів в РДГУ в 2014 році

У 2014 році спеціальність «Початкова освіта», освітнього рівня спеціаліст навчалось 55 дівчат і один хлопець. Разом було 56 студентів. Також у цьому році на магістра поступило 28 дівчат і 2 хлопця. Разом – 30 студентів.

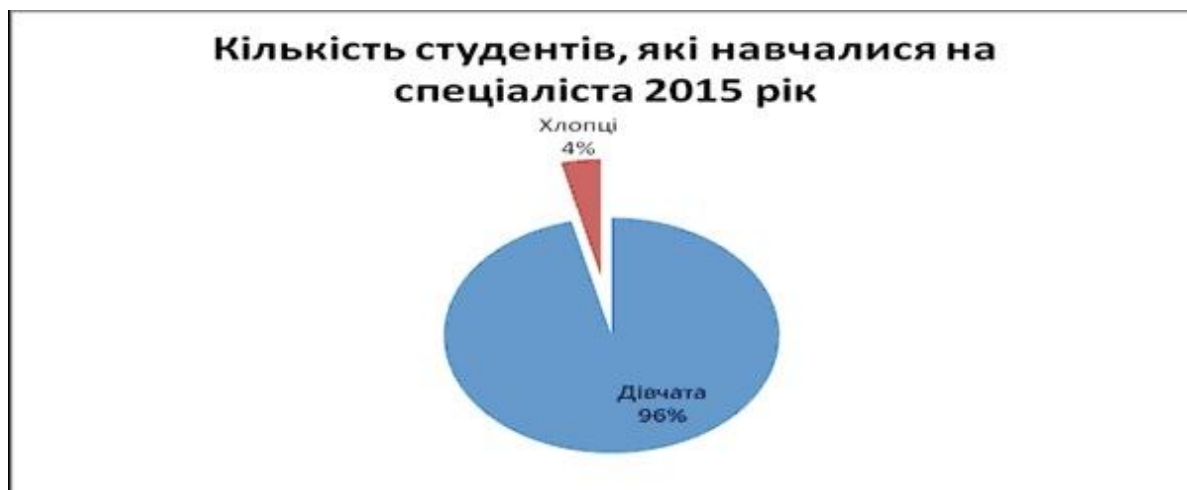

Рис. 3. Кількість студентів (ОКР – спеціаліст), які здобували професію вчителя початкових класів в РДГУ в 2015 році

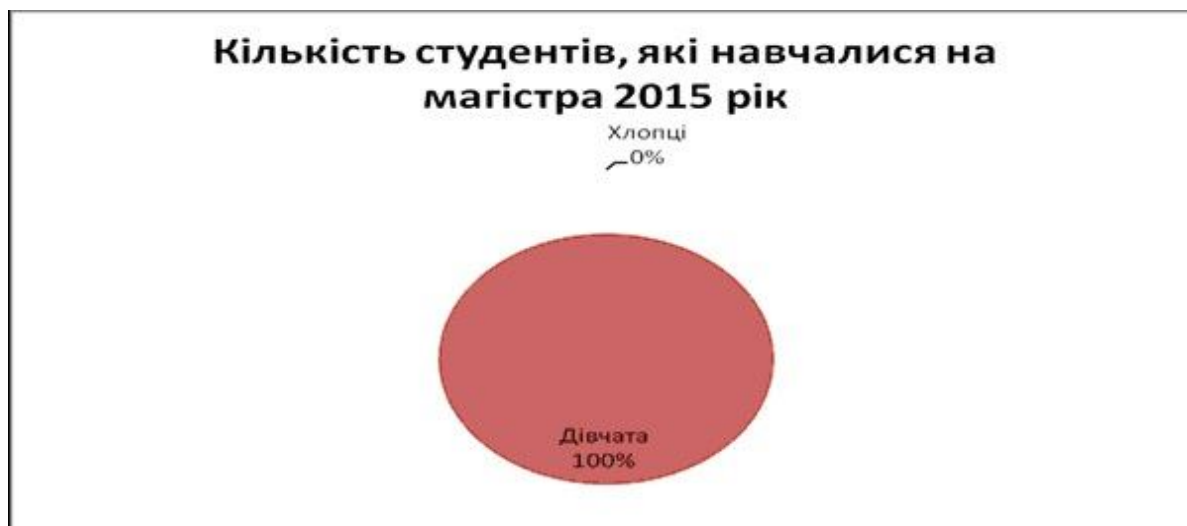

Рис. 4 Кількість студентів (ОКР – магістр), які здобували професію вчителя початкових класів в РДГУ в 2015 році

У 2015 році на спеціальність «Початкова освіта», освітнього рівня спеціаліст поступило 75 дівчат і 3 хлопця. Разом було 78 студентів. Також у цьому році на магістра поступило 30 дівчат і жодного хлопця. Разом – 30 студентів.

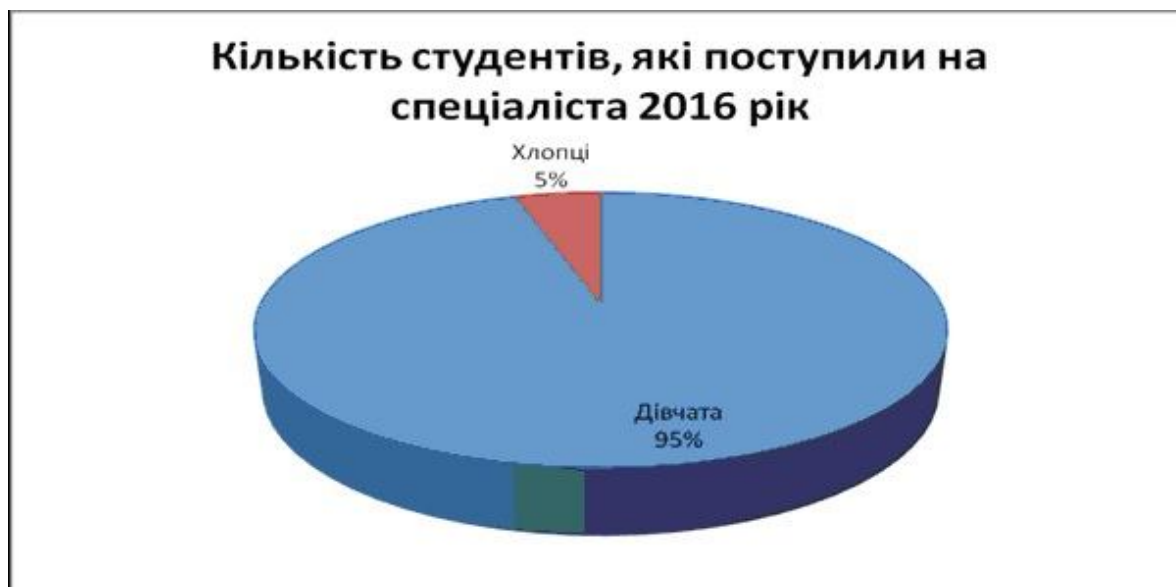

Рис. 5. Кількість студентів (ОКР – спеціаліст), які здобувають професію вчителя початкових класів в РДГУ в 2016 році

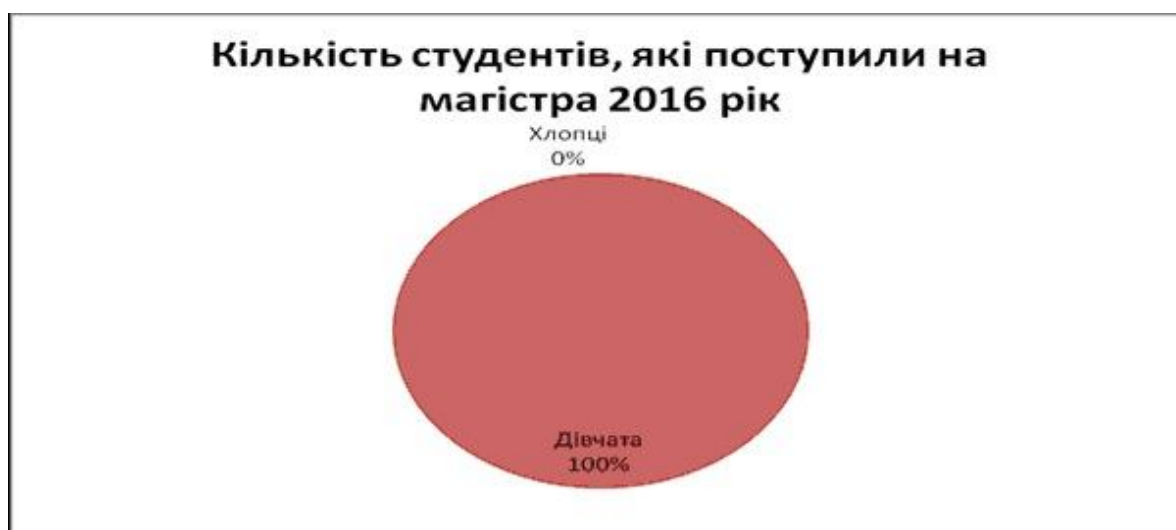

Рис. 6. Кількість студентів (ОКР – магістр), які здобувають професію вчителя початкових класів в РДГУ в 2016 році

У 2016 році на спеціальність «Початкова освіта», освітнього рівня спеціаліст поступило 79 дівчат і 4 хлопця. Разом було 83 студента. Також у цьому році на магістра поступило 27 дівчат і жодного хлопця. Разом – 27 студентів.

Статистичні дані показують, що кількість чоловічої статі значно менша, ніж жіночої на спеціальності початкова освіта. Як відомо, педагогічна вища освіта є однією з найбільш фемінізованих галузей, тому

не дивно, що в РДГУ не навчалось жодного хлопця – магістра у 2015 – 2016 роках. У системі освіти України, зокрема у початковій школі більшість педагогів – жіночої статі.

Професія вчительки початкових класів традиційно залишається суто “жіночою” професією. Не ставлячи під сумнів професійні та особистісні здібності педагогів-жінок, шануючи їх внесок в освіту й виховання і погоджуючись, що у більшості сфер суспільного життя саме жінка є прямою чи прихованою жертвою дискримінації можна вважати, що відбувається дискримінація обох статей, від якої страждає все суспільство. Формально ніщо не забороняє чоловікові працювати вчителем молодших класів, проте існує надто великий тиск гендерних стереотипів, який варто вирішувати.

У сучасній фемінізованій початковій школі вчительки тиснуть на хлопчиків своїм авторитетом, змушуючи відчувати свою неповноцінність. Тиск призводить до того, що учні змушені будувати свою гендерну ідентичність переважно на негативних основах: бути несхожими на дівчаток, не брати участі у “жіночих” видах діяльності [4, с. 327].

Також багато представників чоловічої статі викладання вважають «жіночою» справою, а так звана жіноча робота з погляду рівня професійних вимог та отримуваної винагороди дуже часто розглядається як менш вартісна [1, с.74], відповідно оплата вчительської праці залишається низькою. Так, у Законі України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” говориться про побудову нової моделі розвитку держави, заснованої на партнерській солідарності чоловіків і жінок. Закон передбачає формування гендерної статистики, застосування позитивних дій – спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України. У статті 17 йдеться про те, що роботодавці можуть здійснювати позитивні дії, спрямовані на досягнення збалансованого співвідношення жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності, а також серед різних категорій працівників.

Висновки. У ХІХ століття жінки виборювали собі право на освіту і право на професію, доводили свою спроможність на оволодіння педагогічною професією, всупереч переважаючим настроям у суспільстві, які висловлювали сумніви у потрібності зайнятості жінок в сферах діяльності. Жінок від народження до старості ховали від стороннього ока,

таким чином повністю вилучаючи їх із суспільного життя. Розквітало домашнє, пансіонне навчання та виховання.

На початку ХХІ століття в освітніх закладах зрідка побачиш вчителя початкових класів. У цій сфері зайняті в основному жінки – вчительки початкових класів. Але, на нашу думку, необхідно припинити приписувати чоловікам та жінкам певні соціальні ролі і почати формувати рівні права та можливості, стимулювати й участь чоловіків у догляді дітей, охороні дитинства, початковій освіті. Широке представництво чоловіків у цих професіях могло б сприяти збільшенню заробітної плати, що позитивно вплине на якість освіти і благополуччя суспільства. Настав час, щоб у початкову освіту, поважаючи і не обмежуючи права жінок, залучати більше педагогів чоловічої статі. Слід поширювати соціальну рекламу стосовно важливості вчительської професії та позитивного іміджу жінок і чоловіків – педагогів і вихователів.

Література

1. Верз Л. Гендерна нерівність на ринку праці та у суспільстві// Гендер і державна політика: навчальний посібник/ Упоряд. П.Ренкін; пер. з англійської. – К.: Вид-во "Основи", 2004. – 394 с.
2. Гайденко В. Предборська І. Українські підручники початкової школи: прихований навчальний план і гендерні стереотипи / В. Гайденко, В. І. Предборська // Гендерна педагогіка Хрестоматія: навчальний посібник / За ред. В.Гайденко. – Суми: Університетська книга, 2006. – 313 с.
3. Добровольська В. Становлення та розвиток системи жіночої освіти України на початку ХХ століття / В. Добровольська // Південний архів. Зб. наук. праць. Історичні науки. – Вип. VIII. – Херсон: Видавництво ХДПУ, 2002. – С.108 – 115.
4. Кравець В. Гендерна педагогіка: Навчальний посібник / В. Кравець. – Т.: Джура, 2003. – 416 с.
5. Сухенко Т. Середня жіноча освіта в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01– Історія України / Т. Сухенко. – К., 2001. – 20 с.
6. Яковишина Т. Організація педагогічної взаємодії у жіночих гімназіях Волині як умова соціального становлення учениць (друга половина ХІХ - початок ХХ століття): автореф. дис. ... к. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Т. Яковишина; Прикарпат. нац. ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.